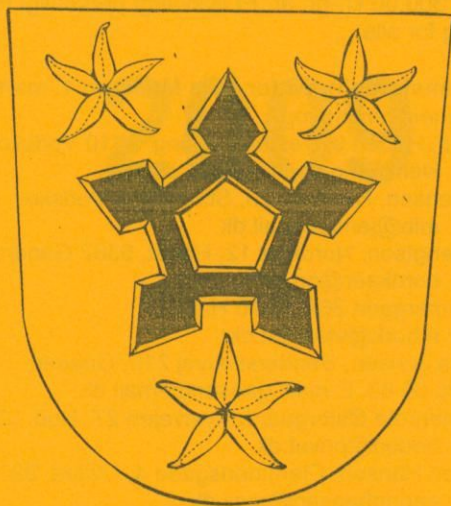

Museumsforeningen for Hals Museum

ÅRSSKRIFT 2009

Hals Museum

Museumsforeningen for Hals Museum

Som medlem af Museumsforeningen

- har du med ledsager gratis adgang i åbningstiden til Aalborg Historiske Museum, Lindholm Høje Museet, Hadsund Egns Museum, Als Hjemstavnsmuseum og Hals Museum

- gratis adgang til museets medlemsaftener

- støtter du det kultur- og lokalhistoriske arbejde i den tidligere Hals Kommune, nemlig Hals, Ulsted, Øster Hassing og Vester Hassing sogne

- er du med til at sikre at vores fælles kulturarv bliver bevaret

- sikrer du dig indflydelse på lokale museums- og arkivaktiviteter

- får du 10 % rabat ved køb af publikationer udgivet af Hals Museum m.v.

- vil du modtage hvervegaver når du hverver nye medlemmer

- som nyt medlem modtager en gave

- modtager du *Årsskrift fra Museumsforeningen for Hals Museum og Hals Museum* en gang årligt samt tidsskriftet *Ting og Tider – Nyt fra Hals Museum* mindst to gange om året.

Et personligt medlemskab koster 75,00 kr. pr. år. Et erhvervs- eller institutionsmedlemskab koster 300,00 kr. pr. år. Et livsvarigt personligt medlemskab koster 1.500 kr. én gang for alle.

Bestyrelsen for Museumsforeningen for Hals Museum 1. marts 2008

Valgt på foreningens generalforsamling

Formand Klem Thomsen, Heden 9, Vester Hassing, 9310 Vodskov.

Tlf. 98 25 72 67. E-mail: klem@thomsen.tdcadsl.dk.

Næstformand Majbritt Jensen, Halsvej 173, Staa, 9310 Vodskov.

Tlf. 98 25 69 51. E-mail: mlb@jensen.mail.dk.

Kasserer Klaus Aage Bengtson, Nordkær 12, Holtet, 9362 Gandrup.

Tlf. 98 25 97 77. E-mail: nordkaer@pc.dk.

Sekretær Niels Bork, Midtergade 36A, 9370 Hals.

Tlf. 20 67 75 30. E-mail: n.bork@stofanet.dk.

Bestyrelsesmedlem Yrsa Jensen, Sønderkovvej 219, Gaaser,

9362 Gandrup. Tlf. 98 25 00 83. E-mail: gaaser@email.dk.

Bestyrelsesmedlem Annegrete Østergaard, Kystvejen 27, Hou, 9370 Hals.

Tlf. 98 75 34 43. E-mail: houbo@privat.dk.

Bestyrelsesmedlem Egon Hansen, Clemmingsgade 4, Ulsted, 9370 Hals.

Tlf. 98 25 44 10. E-mail: egonohansen@mail.dk.

Suppleant Carsten Holm Thomsen, Nørrevang 38, 9362 Gandrup.

Tlf. 98 25 99 80. E-mail: holm.thomsen@mail.dk.

Suppleant Emanuel Hansen, Korsholm 65, 9370 Hals.

dkTlf. 98 25 92 81. E-mail: emanuel.hansen@stofanet.dk.

Valgt af kommunalbestyrelsen i Aalborg Kommune

Sørn Nordhald, Sømærket 5, 9370 Hals.

Tlf. 98 75 02 80. E-mail: nordhald@stofanet.dk.

Museumsleder

Henrik Gjøde Nielsen, Oddesundvej 3, 9220 Aalborg Øst.

Tlf. 98 15 25 54. e-mail: hfgn@mail.dk.

Museumsforeningen for Hals Museum

ÅRSSKRIFT 2009

Hals Museum

Hals Museums Lokalhistoriske Arkiv

Hals Skanse – Ulsted Mølle

Årsskrift 2009
Museumsforeningen for Hals Museum
Hals Museum

Redaktør: Henrik Gjøde Nielsen
Redaktion: Majbritt Jensen, Yrsa Jensen, Henrik Gjøde Nielsen,
Carsten Holm Thomsen, Klem Thomsen, Annegrete Østergaard

Copyright © forfatterne, Museumsforeningen for Hals Museum & Hals Museum
Udgivet marts 2010 af Hals Museum og Museumsforeningen for Hals Museum
Tilrettelægning: Henrik Gjøde Nielsen
Teknisk produktion: Hals Museum
Oplag: 500 eksemplarer
ISSN 1395-2447

Postadresse:
Hals Museum, Postboks 31, 9370 Hals

Administration og Hals Museums Lokalhistoriske Arkiv:
Hals Museum, Toften 1, 9370 Hals. Tlf. 99 31 74 50. E-mail: hgn-kultur@aalborg.dk

Udstillingsbygningen:
Hals Museum, Tøjhuset, Hals Skanse, Østergade, 9370 Hals. Tlf. 98 75 03 25

Hjemmeside for Museumsforeningen for Hals Museum:
www.halsmuseum.dk

Hjemmeside for Hals Museum, Nordjyllands Historiske Museum:
www.nordjyllandshistoriskemuseum.dk

Forsideillustration: Byvåben for Hals Kommune 1970-2006, fra 2008 logo for Museumsforeningen for Hals Museum.

Indhold

Henrik Gjøde Nielsen

Fornødent at indberette 4

Jakob Ørnbjerg

Et portræt af Hals sogn 1608-1618 5

Jens Peter Hansen

Fiskeriets udvikling ved Hals 15

Henrik Gjøde Nielsen

Hals Avis 1922.-1940 22

Jørgen Bülow

Ledeværk Nordmandshage 30

Fornødent at indberette

Af Henrik Gjøde Nielsen

Med *Årsskrift 2009* har vi traditionen tro bestræbt os på både at komme hele den tidligere Hals Kommune rundt, geografisk set, og periodisk at tilgodese forskellige tider i områdets historie.

Årsskrift 2009 fra Hals Museum og Museumsforeningen for Hals Museum indledes med en artikel af cand.mag. og ph.d.-stipendiat ved Institut for Historie, Aalborg Universitet, *Jakob Ørnbjerg*, der med vanlig sans for at finde de gode historier og med sikker kildebehandling tager os tilbage til et årti i renæssancetidens Hals, med artiklen *Et portræt af Hals sogn 1608-1618*. Denne gang er det lensregnskaberne for Aalborghus Len, Jakob Ørnbjerg øser af. Af artiklen kan vi bl.a. lære, at sex og vold ikke er nye fænomener. Samtidig gør *Årsskrift 2009* en af de indledende passager til Jakob Ørnbjergs artikel til skamme, nemlig at "Andet er her ikke, der synes mig fornødent at berette." Der er masser.

Vodbinder m.m.m. *Jens Peter Hansen* skrev i 1925 en lille artikelse-rie til Hals avis, om *Fiskeriets udvikling i Hals*, set fra 1925 og omtrent en menneskealder tilbage. Artiklen giver et fortrinligt øjebliksbillede af erhvervet på et tidspunkt, hvor det både havde været i krise, og hvor det endnu havde sine bedste år til gode. Om de år så er passeret, må være op til den enkelte læser at bedømme.

Selv har jeg i artiklen *Hals Avis 1922-1940* beskæftiget mig med lokalavisens historie netop i den periode, som Jens Peter Andersen skrev i avisen, som han i øvrigt også var meddeler for. Af den historie kan man bl.a. lære, at meget er forandret, og meget er det samme.

Det gør sig ikke gældende for det der er emnet for årsskriftets sidste artikel, nemlig *Ledeværk Nordmandshage* af ingeniør *Jørgen Bülow*. Jørgen Bülow beretter om et stort, bekosteligt og meget anstrengende arbejde, der viste sig at være helt forgæves. Sådant noget kan man jo altid først vide bagefter, men netop og bl.a. derfor, kan historien være god at tage ved lære af.

Man kan nemlig lære af historien, hvis man vil. Og selvom nogle fra tid til anden mener, at her fra findes ikke noget, der synes fornødent at berette, så viser historien netop, at der altid er meget at berette. Hvis man vil gøre sig ulejligheden. Beretningerne kan oven i købet være både oplysende og fornøjelige. Vi håber, at begge dele gør sig gældende i herværende årsskrift. God fornøjelse med *Årsskrift 2009* fra Museumsforeningen for Hals Museum og Hals Museum.

Et portræt af Hals sogn 1608-1618

Af Jakob Ørnbjerg

Jens Madsens indberetning

I 1638 bad lægen og runeforskeren Ole Worm (1588-1654) samtlige præster i Danmark om at indsende beskrivelser af topografi og oldtidsminder fra deres respektive sogne. Denne skrivelse nåede også frem til Jens Madsen, der var sognepræst i Hals ca. 1610-1640. 28. november 1638 fulgte han Worms opfordring og nedskrev en rapport om Hals sogn. Omskrevet til vore dages sprogbrug lyder rapporten som følger:

"Hals sogn er et slet land og der er ingen store bjerge her. En skov er der, kaldet Hals skov, den er delt i tre parter: 1) Strandmarken, 2) Middelskov og 3) Nørreskov. Der er også en lille fiskerby Hou, hvortil der også ligger en skov, kaldet Hou skov. Fra disse skove løber der store bække ned i stranden. Andet findes her ikke, der mig synes fornødent at indberette."

På trods af, at Jens Madsen altså ikke havde meget godt at sige om sit sognekald, får vi med hans indberetning fra 28. november 1638 den ældst kendte beskrivelse af Hals sogn. Den kan med fordel suppleres med Den Danske Atlas fra 1769, hvor præsten og forfatteren Erich Pontoppidan beskrev Hals som "en god Bondeby", hvis huse var tækket med stråtag og havde lervægge, der var understøttet med brædder. Pontoppidan fortalte videre, at befolkningen i Hals levede af landbrug, fiskeri og tørveggravning samt lidt udvinding af havsalt, og der er ikke grund til at antage, at boliger og beskæftigelse i Hals havde taget sig væsentligt anderledes ud 131 år tidligere, da Jens Madsen var præst i sognet.

De ældste kilder til sognets historie

Hvis vi vil vide mere om de bønder, fiskere og andet godtfolk, der levede i 1600-tallets Hals, er retsprotokollerne fra Hals Birketing, sognets lokale domstol, som er bevarede for årene 1630-1631, 1644-1645, 1653-1655, 1680 og 1684, værd at konsultere. Via disse retsprotokoller er det muligt at få et sjældent indblik i bondesamfund, mentalitet og retspraksis i Hals for snart 400 år siden. Endelig har anlæggelsen af Hals Skanse i 1625 og sognets deraf følgende rolle som militært støttepunkt også kastet en mængde skriftligt kildemateriale af sig, der kan fortælle mangt og meget om skansens historie, og de til tider meget blodige begivenheder, der udspillede sig her.

Til gengæld er man så på mere usikker grund, hvis man er interesseret i at blive klogere på Hals sogns historie før 1625-1683, hvor Hals skanse, retsprotokollerne fra Hals Birketing og Jens Madsens indberetning til Ole Worm bringer sognet frem i dagslyset. I den forbindelse er der dog hjælp at hente i en hidtil ret så upåagtet kildegruppe. Det drejer sig om de bevarede lensregnskaber fra Aalborg-hus len for årene 1591-1659. Denne artikel har til hensigt at præsentere nogle smagsprøver på de oplysninger om livet i Hals, der er dukket op i de bevarede lensregnskaber for årene 1608-1618.

Len og lensmand

Siden 1200-tallet havde Hals sogn og de tre landsbyer Hals, Hou og det nu forsvundne Skovshoved tilhørt munkene i Vitskøl Kloster, der ejede størsteparten af sognets bondegårde, opretholdt lov og orden i sognet, og desuden havde ejendoms- og brugsretten til områdets skove. Med den protestantiske Reformation i 1536 blev den katolske kirkes jord og gods konfiskeret af Christian 3. (konge 1534-1559), så bortset fra en kort periode, 1637-1642, hørte Hals sogn frem til Enevældens indførelse i 1660 under det store Aalborghus len, der strakte sig fra Skagen i nord til Mariager i syd. Det var derfor også den kongeligt udnævnte lensmand, der havde det overordnede opsyn med Hals sogn. 1597-1622 var det således adelsmanden Mandrup Parsberg til Hagesholm, der varetog denne opgave og repræsenterede kongens interesser i Hals.

Men hvad var et len så for en størrelse? Siden de ældste tider havde det været kutyme, at kongen udpegede betroede mænd til at administrere hans jord og gårde rundt omkring i riget. Efter Valdemar Atterdags og Margrethe 1.s generobrings- og tilbagekøbspolitik af de landområder og borge, der var gået tabt i den kongeløse tid 1332-1340, blev denne uddeling af arbejdsopgaver for alvor sat i system. Med henblik på at lette lokaladministrationen og skatteopkrævningen blev den danske konges riger og lande derfor opdelt i store landområder, der blev kaldt len. Hvert len blev styret og administreret af en lensmand, der fra Reformationen i 1536 og frem til Enevældens indførelse i 1660, altid rekrutteredes blandt de danske adelsmænd. Til gengæld for sit arbejde fik lensmanden del i lenets indtægter efter ofte ganske indviklede regler. I 1400-1600-tallet var det således len og lensmænd, der udgjorde det danske samfunds politiske, administrative og økonomiske omdrejningspunkt. I denne periode bliver den danske stat også ofte karakteriseret som domænestat.

Begrebet domænestat skal forstås på den måde, at statens budget i videst muligt omfang blev finansieret af afgrøderne og indtægterne fra

kongens jord og gårde, der også var kendt som de kongelige domæner. Disse indtægter kunne godt være klingende mønt, men generelt var der tale om, at de skatter, afgifter, bøder, leverancer og øvrige opkrævninger, som kongen havde krav på fra befolkningen, blev indbetalt i naturalier i form af korn, kvæg, kød, flæsk, fisk, fjerkræ, smør, ost, tømmer, mursten, hør, honning, frugt, grøntsager, øl osv., mens pengeskatter, som vi kender dem i dag, kun blev udskrevet i ekstraordinære tilfælde. Alle førnævnte fødevarer, råstoffer og byggematerialer solgte kongen efterfølgende videre til fremmede og lokale købmænd, hvis indbetalingerne da ikke med skib blev sendt til København, hvor det blev forbrugt og fortæret af hoffet, hæren og flåden.

Den lensmand, der havde ansvaret for Aalborghus len, havde sin embedsbolig på Aalborghus slot, og herfra holdt han øje med lenets befolkning, bestyrede kongens gårde og gods, opkrævede skatter, bekendtgjorde love og forordninger og varetog lenets militære forsvar. Hvert år til 1. maj var lensmanden forpligtet til at aflægge et årligt regnskab over lenets faste og varierende indtægter og udgifter til kongen i København. Det er i disse lensregnskaber, at Hals med mellemrum dukker op. Lenets primære indtægter fra Hals kom fra de fæstegårde og husmandssteder som kongen, i egenskab af sognets godsejer, havde ret til at opkræve skatter, afgifter og arbejdsydelse af. Dertil opkrævede lensmanden en række mindre, varierende indtægter, og det er via disse sidstnævnte indtægter, primært i form af opkrævede bøder, at det er muligt at blive lidt klogere på livet i Hals i 1600-tallets begyndelse.

Skovene

Da Erich Pontoppidan besøgte Hals i 1769, noterede han sig, at sognet var så fattigt på træ, at befolkningen udelukkende brugte tørv som brændsel, men sådan havde det ikke altid været. Tilbage i Middelalderen havde de i 1638 af Jens Madsen fire omtalte skove i Hals sogn: Strandmarken, Middelskov, Nørreskov og Hou skov, udgjort en del af det sydøstlige Vendsyssels sammenhængende skovland af store birke- og bøge-, elle- og egetræer. Suppleret med småkrat, moser, vandhuller og vildnis bredte disse skove sig ud mod Kattegatkysten i øst og ned mod Limfjordens vande i syn. Skovene var dog ikke til fri afbenyttelse. Jagtretten på de kronhjorte, rådyr, vildsvin, ulve, urfugle, ræve og grævlinger, der holdt til her, tilhørte således kongen. Vigtigere end jagtretten var dog kongens ejendoms- og brugsret til skovenes træer og tømmer. I 1600-tallets Danmark var træ den vigtigste energikilde og derfor et meget eftertragtet råstof. Det blev anvendt som brændsel til varmekilde og madlavning i hytte og på slot, ligesom der

også gik masser af træer til husbyggeri og som brændsel til saltsydning, jernudvinding, kalkbrænding og teglstensfremstilling. Hertil kom Christian 4.s byanlæggelser, slotsbyggerier og oprustning af den danske orlogsfåde, der fik efterspørgslen på godt tømmer til at stige i vejret. I 1638 havde den intensiverede træfældning derfor betydet, at skovene i Hals sogn var blevet splittet op i fire dele, frem for som i Middelalderen at have bestået af et sammenhængende skovområde. Nyttевærdien af skovene i Hals sogn ser i 1600-tallets begyndelse dog ud til at have ligget i de store mængder af brændsel, der til lenets vidt forskellige formål kunne indsamles her, ligesom skovenes vildbestand holdt konge og lensmand forsynet med frisk kød.

Skovene i Hals var altså et væsentligt aktiv for Aalborghus len, som det var vigtigt at værne om. Med henblik på at forhindre krybskytterier og ikke mindst ulovlig træhugst og brændselsindsamling havde lensmanden på Aalborghus ansat to skovfogeder. Det var som regel lokale bønder, der beklædte disse embeder, og i 1612 var det Lars Olufsen og Niels Rasmussen fra Hals, der af Mandrup Parsberg hver fik udbetalt seks daler for deres opsyn med skovene.

Det ser ud til at have været yderst tiltrængt, for i Hals tog man det nemlig ikke så nøje med den kongelige ejendomsret til skovens træer. I lenet regnskabsår 1608-1609 måtte Laurids Lauridsen og Rasmus Andersen fra Gaaser betale henholdsvis halvanden daler og tre daler i bøde for de vognlæs grene, de ulovligt havde taget i skovene, og i Hans Markvordsens gård i Hals fandt skovfogederne samme år noget egetømmer, hvis ophavssituation bonden øjensynligt ikke kunne gøre ordentligt rede for. Det vakte åbenbart mistanke om, at egetømmeret kom fra kongens skove, og Hans Markvordsen blev dømt til at hoste op med en bøde på to daler. Straks værre var det i 1608-1609 for Jens Mortensen og Anders Mortensen fra Gaaser, der måtte betale fire daler i bøde til lensmanden "for et træ de huggede på i Hals skov og skovfogeden jagede dem derfra". På trods af, at Lars Olufsen og Niels Rasmussen formåede at tage ulovlige skovhuggere på fersk gerning, var lensmanden åbenbart ikke tilfreds med deres arbejdsindsats. I 1613 blev de to bønder derfor fyret, og i stedet for ansatte Mandrup Parsberg Niels Ibsen fra Hals til at holde øje med skovene. Eftersom Niels Ibsen var til hest, var han åbenbart at betragte som en mere mobil og dermed også mere effektiv skovfoged, og han fik derfor også udbetalt hele 16 daler i årsløn, hvor Lars Olufsen og Niels Rasmussen havde måttet nøjes med seks daler hver. Niels Ibsen har uden tvivl gjort god brug af sin hest, for den store efterspørgsel på brændsel og tømmer inspirerede åbenbart nogle af de lokale bønder til at sætte den ulovlige skovhugst i system med henblik

på videresalg. Niels Rasmussen blev i regnskabsåret 1613-1614 således idømt en bøde for at halvt vognlæs træ, som han havde videregivet til Niels Hansen i Aalborg, og flere bønder fra Hals og de omkringliggende sogne blev 1608-1618 også tiltalt for at have opkøbt stjalne træer fra skovene.

Svinene

Kronhjorte, ulve, vildsvin, skovfogeder og brændetyve var ikke de eneste levende væsner, der strejfede frit omkring i Hals sogns skove, da man her også kunne møde Christian 4.s og de lokale bønders svinbestand. Staldfodring af svin var dyrt, så hvis man som godsejer holdt svin i større antal, var det nødvendigt med skove, hvor svinene kunne gå på olden. At sende sine svin på olden var ensbetydende med, at svinene efter Mikkelsdag, dvs. 29. september, blev sluppet løs i skovene, hvor de levede af ege- og bøgetræernes agern og bog og hvad de nu ellers kunne finde i skovbunden. Helt overladt til sig selv var svinene dog ikke. Der blev som regel bygget indhegninger, hvor de kunne søge læ for vind og vejr og drikke vand fra et af de nærliggende vandløb. Var det småt med olden kunne man med fordel anlægge foderpladser, hvor svinene kunne få lidt ekstra foder. Her gik svinene så indtil november-december, hvorefter de blev drevet til Aalborghus slot med henblik på slagting og nedsalting. Flæsket blev derefter opmagasineret i slottets kældre som vinterforråd, men meget af det nedsaltede flæsk endte også som skibsproviant i orlogsflåden.

I modsætning til Aalborghus lens himmerlandske skove, der i gode oldenår kunne brødføde op til 24.000 svin, var det mere beskedne forhold, der gjorde sig gældende i Hals. I 1613 gik der ifølge lensregnskaberne således 13 af kongens svin på olden i Hou Skov, 16 svin i Strandmarken og 26 svin i Nørreskov, mens Middelskov åbenbart ikke kom i betragtning som opfedningsområde dette år. Hvert år lod lensmanden skovene taksere i olden, og hvis det tegnede til at give overskud, kunne lokalbefolkningen, mod betaling naturligvis, få lov til at slippe deres svin løs i de kongelige skove. 1616 var i hele landet et rigtigt godt oldenår, hvilket også blev til glæde for folk og fæ i Hals. I lensregnskaberne for dette år ses det, at Peter Svendsen fra Holtet, Thyge Lauridsen i Hals, Hals-præsten Jens Madsen og Jens Jensen i Skovshoved havde betalt for at lade deres svin spise sig tykke og fede i Christian 4.s olden. Thyge Lauridsen og Jens Jensen havde hver seks svin i skoven, præsten havde fire svin og manden fra Holtet lå på førstepladsen med hele otte svin. Inden svinene blev sluppet løs, skulle de brændemærkes med ejermandens forbogstaver på det ene øre, så man kunne kende dem fra hinanden. Ved samme lejlighed fik

svinene ofte en metalring eller en træpind i trynen, så de ikke rodede for hårdt i skovbunden og ødelagde træernes rødder. Uden betaling var det under alle omstændigheder forbudt at slippe sine svin løs i kongens skove. Der findes ikke spor efter hyrder i lensregnskaberne for Aalborghus, men det var normalt, at der var ansat en svinehyrde til at holde opsyn med svinene, og sikre sig, at alt gik ordentligt til. Det er sikkert denne svinehyrde, som Jens Møller fra Hals Mølle har mødt i 1613. Dette regnskabsår måtte mølleren nemlig betale fem daler i bøde til lensmanden "fordi hans svin løb ulovlig ind på kongelig mæjstæts olden".

Sex og slagsmål

Langt mere alvorlige lovovertrædelser end ulovlig skovhugst og løslupne svin finder vi også spor af i lensregnskaberne. Siden 1459 havde Hals sogn udgjort en selvstændig retskreds, et såkaldt birk. Befolkningen i Hals var alle undergivet godsejeren, i dette tilfælde Christian 4., der opretholdt lov og orden i birket, og af samme årsag havde ret til andel i de bøder, der i birket blev opkrævet for lovbrud. Lovgivning, retsprocedurer og strafudmåling fulgte samme mønster som resten af landet, og blev på de ugentlige retsmøder på Hals Ladegård ført ud i livet af birkefogeden, en af sognets rigeste bønder og kongens lokale dommer og retsbetjent. De straffesager, som birkefogeden måtte forholde sig til i Hals 1608-1618 koncentrerede sig primært om to ting: Sex og slagsmål.

Den protestantiske Reformations strenge moralske krav og frygten for kønssygdomme resulterede i 1600-tallet i en decideret klapjagt på enhver, der trådte udenfor dydens smalle sti og havde sex udenfor ægteskabet. Det gik hårdest for sig i købstæderne med offentlige ydmygelser, piskninger og fordrivelser, mens man på landet i al almindelighed og i Hals i særdeleshed ser ud til at have anlagt en mere pragmatisk linje og betalt sig fra disse lovovertrædelser.

I regnskabsåret 1608-1609 måtte Jens Nielsen i Hals betale fem daler i bøde til Mandrup Parsberg "for et kvindfolk han belå ved navn Elise Simonsdatter", mens Peder Ovesen og Peder Poulsen for deres lignende forseelser med henholdsvis Maren Svendsdatter og "et kvindfolk" betalte hver fem daler. I betragtning af, at de samlede bødeindtægter fra Hals dette regnskabsår udgjorde 28½ daler, stammede over 50 % af bødeindtægterne altså fra bøndernes overtrædelser af det sjette bud, så det var ikke småpenge, der på den konto gik i lensets kasse. Historien gentog sig i 1613-1614, hvor Anders Pedersen blev stævnet til birketinget og blev idømt en bøde på fem daler "for han belå Gertrud Jensdatter". Billigst slap i den forbindelse Anne

Jensdatter i Hou i regnskabsåret 1616-1617, "for hun lod sig beligge af hendes fæstemand Oluf Nielsen", hvilket blev takseret til halvanden daler. Grunden til, at Anne Jensdatter og Oluf Nielsen slap så billigt er, som teksten antyder, at parret var forlovede, men altså endnu ikke havde fået kirkens velsignelse og godkendelse af deres forhold.

De menneskelige relationer i Hals kunne dog også antage mere uforsonlige former, hvilket viser sig i de opkrævede bøder for slagsmål og overfald, sår og skader. I regnskabsåret 1613-1614 måtte Christen Mouritsen i Hals betale halvanden daler "for han slog Anders Tømmermand på hovedet med et økseskaft", Jens Kok betalte samme regnskabsår tre daler, "for han slog Johan Laustsen på munden" og Thomas Jensen fra Hou måtte betale tre daler for hans slagsmål med Niels Skytte. Samme regnskabsår var Lars Jensen og Jens Thuresen fra Hou i klammeri, og endelig var der Mads Madsen fra Hals, der "fordi han huggede en mand fra Sæby i hånden" blev idømt en bøde på tre daler. I det sidste nævnte tilfælde kan der dog have været tale om en arbejdsulykke, måske i forbindelse med skovarbejde?

1614-1615 melder lensregnskaberne intet om slagsmål i Hals og 1615-1616 nævnes kun et enkelt voldeligt overfald i sognet. I 1617-1618 var man til gengæld tilbage for fuld styrke. Niels Madsen i Hals "slog Niels Skyttes kvinde på munden" og Jens Møller, der i 1613 stod anklaget for ulovligt at have lukket sine svin ind på kongens olden, måtte igen til lommerne og betale seks og en halv daler, da han i møllen var kommet i slagsmål med Lars Pedersen. Sognets kvinder kunne sandelig også være med, da Oluf Madsens hustru i Hou slog Jep Larsens hustru "2 blå slag", hvilket blev takseret til en bøde på halvanden daler. Netop de forskellige bødetakseringer viser os, at man i den enkelte voldssag har konsulteret det erstatningskatalog over sår, knubs, skrammer, blå mærker og ødelagt tøj, som der fandtes i Jyske Lov, der var den gældende lovbog i Jylland frem til Danske Lovs indførelse i 1683.

Set fra vore dage kan så mange slagsmål og voldsepisoder i et forholdsvist lille område som Hals virke voldsomt, men 1600-tallets Danmark var et samfund, hvor vold og voldsanvendelse var almindeligt anerkendt som omgangsform og revselsesmiddel. En sprængfarlig cocktail af sociale spændinger, svage politimyndigheder, barbariske straffe, store mængder alkohol og den notoriske frygt for, at ens gode navn og rygte skulle blive draget i tvivl, resulterede i alle samfundslag i utallige drab, overfald, slagsmål, hærværk og injuriesager og Hals skiller sig altså ikke ud i den forbindelse. I modsætning til andre len hører vi dog 1608-1618 ikke om egentlige drabssager fra Hals, og i et par af de pågældende bødesager har det heller aldrig

udviklet sig til mere end fornærmelser og ordkløveri. Det var således tilfældet for Jep Larsen, der i regnskabsåret 1617-1618 måtte betale seks daler i bøde, "for nogle skældsord hans hustru tilsagde Gert Poulsens hustru" og Jens Madsen i Hou, der samme år betalte en bøde på sin søns vegne, da sønnen "havde tilsagt bødkeren nogle skældsord".

Hvad enten det drejer sig om brændetyveri, sex udenfor ægteskabet, slagsmål eller skældsord, har lensregnskaberne selvfølgelig den slagside, at det kun er de lovovertrædelser, der er kommet til birkefogedens og lensmandens kendskab, der har resulteret i et krav om bødebetaling. Hertil kommer, at de pågældende lovovertrædelser i lensregnskaberne som regel nævnes med bare et par linjer, hvor gerningsmanden, forbrydelsen og bøden opsummeres. Vi bliver således ikke klogere på hverken konfliktens årsag eller den efterfølgende retssags forløb. I 1600-tallet var det desuden almindelig praksis, at man via forlig og kontant afregning bilagde stridigheder uden domstolens indblanding. Det er ensbetydende med, at en lang række sager aldrig er blevet ført til protokols, og dermed for altid er undsluppet vores opmærksomhed. Under alle omstændigheder er der dog med de bevarede lensregnskabers optegnelser 1608-1618, hvor fragmentariske og summariske disse optegnelser end måtte være, tale om et værdifuldt kulturhistorisk kildemateriale, der kan føje nogle små brikker til den store historie om Hals sogn.

Litteratur og kildemateriale

Upubliceret kildemateriale

Rigsarkivet

Lensregnskaberne for Aalborghus 1608-18.

Litteratur og publiceret kildemateriale

Bender, Susanne Krogh: Livet på Aalborghus i det 16. og 17. århundrede. Særtryk af Fra Himmerland og Kjær Herred, 1975.

Brøndergaard, V. J.: Folk og fæ 1. Dansk husdyr etnologi, 1992.

Christensen, Chr.: Kjær Herreds Skove i gamle Dage – navnlig i det 17. Aarhundrede. I: Fra Himmerland og Kjær Herred 1914, s. 437-467.

Christensen, Chr.: Kjær Herreds Skove i gamle Dage – navnlig i det 17. Aarhundrede. I: Fra Himmerland og Kjær Herred 1915-1917, s. 1-55.

Knudsen, Hans: Indberetninger fra præsterne i Aalborg Stift 1683. I: Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, 4 rk., 1. bd., 1911, s. 73-141.

Troels-Lund, Troels Frederik: Fødemidler. Hverdag og Fest. Udgør bind 3 af den af Erik Kjersgaard redigerede 6. udgave af Dagligt Liv i Norden i det 16. Århundrede, 1969. (1. udgave 1879-1901).

Pontoppidan, Erik: Den Danske Atlas, Tomus V, 1. bd., 1970. (1. udgave 1769).

Steensberg, Axel: Natur og landskab. I: Axel Steensberg (red.): Dagligliv i Danmark 1620-1720, 1969, s. 489-523.

Ørnbjerg, Jakob: Hals Birketing. I: Henrik Gjøde Nielsen et al (red.): Fra Reformation til Enevælde – Renæssancen i Nordjylland 1536-1660, 2007, s. 249-268.

Fiskeriets udvikling ved Hals*

Af Jens Peter Hansen

Hals' haarde Halse

Med sin beliggenhed ved Hav og Fjord er det naturligt, at Hals By "dyrker Vandet" og skaffer sig de størst mulige Indtægter derfra. Er der et daarligt Aar for Fiskeriet, lammer det saa at sige al anden Virksomhed i Byen.

Det har ikke altid været saaledes, og det kan muligvis derfor have nogen Interesse at følge med i den Udvikling, der her er foregaaet i en Menneskealder.

Naar jeg tænker tilbage, saa langt jeg kan huske, ser jeg straks for mig en Fiskertype, der var vidt forskellig fra de Fiskere, der nu bor i Hals, men havde samme Præg, Klædedragt og Væsen fælles med Fiskere overalt i Landet paa samme tid. De var næsten alle gemytlige i deres Omgang med andre Mennesker, hjælpsomme overfor hverandre, nogle haarde Halse, hvor der ikke var langt til en Lussing, men samtidig lette at tilgive. Selv de største Bataljer blev der gerne bagefter drukket Forlig paa i Form af Øl og Brændevin.

Med enkelte hæderlige Undtagelser var det imidlertid snart smaat med Fiskerivirksomheden, idet de to daværende Kroer øvede en alt for stor Tiltrækning paa de gamle Fiskere; og selv om de gik hjemmefra med de bedste Forsætter, var det ikke altid, de kom paa Havet efter Bestemmelsen, nok sagt, Kroerne var slemme at komme forbi, og der blev gjort meget unyttigt Arbejde med at "agne Bakker" og bagefter pille Agnet af igen.

Da der fiskedes med Bakker og Flyndergarn

Selve Fiskeriet foregik den Gang hovedsagelig med "Bakker" og "Flyndergarn", som blev fremstillet af Fiskerne selv og Familien i Hjemmene. Man "tvand" selv sine Liner og Garner til at knytte Net med, hvilket selvsagt var et stort og langsomt Arbejde, navnlig i betragtning af, at Fiskeriet skulde passes, når Vejret var der til.

Brugtes der Bakker, maatte hele Familien hjælpe til med at splitte op og agne, Fiskefar skulde jo saa grave Orm, "sætte" og tage bakkerne samt sørge for, at Fangsten blev solgt til "Krejlerne", d.v.s. de der solgte Fisken paa Landet.

Brugtes der Flyndergarn, maatte ligeledes hele Familien hjælpe til med at klare Garnene og atter "lægge disse ned", klar til at sætte.

De mest fremmelige af de gamle Fiskere fiskede ogsaa med Bund-

gaarn og Aaleruser, men også dette var et tvært Fiskeri. Garnet til Bundgarnet maatte knyttes hjemme om Vinteren, og til Aaleruserne ligeledes, og naar saa endelig Garnet var ude, var det ogsaa besværligt at passe. Der skulle "røgtes" 2 á 3 Gange daglig, og Vejen fra og til Garnene maatte man ro eller stage, almindeligvis i fladbundede Baade – de saakaldte Kaage. Det var heller ikke noget stort Udbytte, Fiskeriet gav den Gang, til trods for at der var Fisk nok.

Der var udover de førstnævnte "Krejlere" ikke noget fast Afsætningssted paa Pladsen, og det kunde derfor hænde sig, at betydelige Fangster maatte betragtes som værdiløse af Mangel paa Købere.

Sildefiskeriet i Bundgarn var den Gang næsten uden Betydning. Hovedfiskeriet var Hornfisk og Torsk.

Aalefiskeriet var nærmest et privilegeret Fiskeri

I Fjorden blev der brugt Aaleruser Foraar og Efteraar; men om dette Fiskeri laa der den Gang altid en vis Hemmeligholdelse. Man var af flere Grunde, bl.a. at en god Ruseplads skulde blive efterstræbt af andre, eller at Skatten skulde stige, betænkelig ved at aabenbare noget om Fangstens Størrelse. Men efter de gamle Fortællinger synes nogle at have skaffet sig Oplysning om dette Forhold ved uden videre at kigge i anden Mands Ruser uden Forlov.

Den almindelige Maade at sikre sig Ret til Rusestader var at betale Lodsejerne en vis aftalt Afgift enten i Aal eller i Penge. Saadanne Lejemaal blev gerne Indgaaede for længere Tid ad Gangen, hvilket bevirkede, at Aalerusefiskeriet blev tildels et privilegeret Fiskeri for de mest velsituerede.

Ved Fiskeriloven af 1917 blev denne Lodsejerret imidlertid forandret til kun at omfatte Brugen af Aalegaard i 3 Efteraarsmåneder, og nu betaler Fiskerne almindeligvis ikke mere nogen Leje af Lodsejerne, men maa saa til Gengæld konkurrere indbyrdes om Pladserne, hvilket ofte medfører for den enkelte, at hans Ruser kommer til at staa spredt over en lang Strækning.

Hver Sommer holdtes "Hornfiskebal" i Hals Sønderkov

Grunden til, at Fiskeriet [kun] kastede lidt af sig for de gamle Fiskere, var som nævnt væsentlig Mangel paa ordnede Afsætningsforhold. Det første Tilløb til en fast Fiskehandel blev gjort af fhv. Købm. Bondrup Klitgaard i Hals, der begyndte med at købe Hornfisk af Bundgarns-Fiskerne i fast Regning i Maj, Juni og Juli Maaneder, saaledes at Prisen pr. Stk. blev fastsat ved Forhandling med Fiskerne for hele Perioden, dog var der Forskel paa Prisen i de forskellige Maaneder. Med i Akkorden var dette, at der skulde holdes det saakaldte

"Hornfiskebal" i Hals Sønderskov. Fiskerne betalte saavidt vides en vis Afgift dertil pr. leveret Hornfisk, og det gik almindeligvis lystigt til ved dette Bal.

Fiskehandelen sættes i System og nye Tider oprinder

Det siger sig selv, at der ikke var udelte Tilfredshed med ovennævnte primitive Ordning af Fiskehandelen, og Forretningsfører Chr. A. Nielsen hos nævnte Købm. Klitgaard tog Initiativet til en mere ideel og tidsvarende Fiskehandel, idet han begyndte at sende i Kommission til Tyskland og sælge til Fiskehandlere i Oplandet. Tillige byggede han med støtte fra flere Hals Røgeri, som han senere overtog for egen Regning og udvidede til ogsaa at omfatte Fiskekonserves. Han arbejdede disse to Virksomheder tillige med Fiskehandlen betydeligt i Vejret, saaledes at han helt kunne opgive sin Købmandshandel og ofre al sin Opmærksomhed og sit Arbejde paa Fiskeomsætningen.

Hermed var vejen banet for det Moderne Fiskeri fra Hals.

Fiskeriet tilført nyt Blod

Samtidig med, at Afsætningsforholdene bedredes, fik Fiskeriet Tilgang af et betydeligt Antal unge, virkelystne Folk. Nogle flyttede fra Hov og andre steder, og at Byens søvante Ungdom slog sig paa Fiskeriet, var kun naturligt.

De gamle Fiskere, som var vant til at føre Frisprog paa Havnen og i Fiskernes Lag, forstod ikke altid det nye, der opstod, og det var derfor ikke sjældent, at det gamle og det nye tørnede sammen, dog saavidt jeg ved altid uden større Efterveer, og efterhaanden blev det gamle og det nye levet sammen, saaledes at det til sidst gik op i den store Fællesnævner.

Fiskeriforeningens store Betydning indadtil og udadtil

Det var i Aaret 1903, Hals Fiskeriforening stiftedes med daværende Sogneraadformand, Postmester Jørgensen som Formand. Denne havde saavidt bekendt ikke haft nogen særlig tilknytning til Fiskerne forud, og at han blev valgt gik saaledes til.

De Mænd, der havde indvarslet til Møde angaaende Foreningens Stiftelse, havde bl.a. indbudt daværende Fiskerikontrollør Redsted som en slags raadgivende Aand, og Hr. R., der var godt skaaret for Tungebaandet, underholdt da ogsaa Forsamlingen det meste af Aftenen med sine Vink og gode Raad, der næsten overalt mundede ud i, at det gjaldt om at vælge og knytte Folk, der havde stor Indflydelse, til Foreningen, og da der jo ikke paa det Tidspunkt fandtes mange saadanne blandt Fiskerne, blev der jo søgt udenom, og da Hr. Jørgensen

var baade Postmester og Sogneraadsformand, har man naturligvis ment, at dette var Manden, der var brug for. Til Hr. Jørgensens Ros skal tilføjes, at han var Foreningen en god og initiativrig Formand. Han fik udvirket, at Fiskerne fik Udenomsværkerne ved Hals Skanse til Tjære- og Tørreplads, og han lagde det hele saaledes til Rette for Foreningen i det ene Aar, han var Formand, at det var let for en Fisker at afløse paa denne Plads. Han trak sig frivilligt tilbage og tilraadde at vælge en Fisker.

Fiskeriforeningen fik overordentlig stor Indflydelse paa alle erhvervsmæssige Omraader gennem Aarene. Den fik altid Fiskernes forskellige Opfattelser arbejdet saaledes sammen, at der kom gode Resultater ud deraf, og det er betydelige Sager, der har været arbejdet med. Men den største af disse er vel nok denne, at der ved Forhandling paa Foreningens Generalforsamlinger og Møder opnaaedes Enighed om Besættelse af Fiskepladserne – særligt Bundgarnstaderne.

Der skabes ordnede Tilstande paa Fiskepladserne

Efterhaanden som der blev mange Fiskere og mange Bundgarn og andre Redskaber, blev et stadigt Samtaleemne, hvorledes der kunde opnaaes ordnede Tilstande på Fiskepladserne, saaledes at alle kunde faa Plads. Man enedes omsider om at anerkende alles Ligeret til at faa sine Redskaber udsat, og for Bundgarnenes vedkommende gjaldt Retten til en Plads for et Aar ad Gangen. Eventuelle Stridigheder skulde afgøres af en af Foreningens Bestyrelse valgt Voldgift paa 3 Medlemmer – der blev valgt en ny Voldgift for hvert Tilfælde. Efterhaanden har vist de fleste af fiskerne været Medlem af en saadan Voldgift. Parterne bøjede sig altid for Voldgiftens Kendelse, da Vedtægterne bestemmer, at der ikke maa føres offentlig Retssag angaaende disse Forhold.

Disse Vedtægter er et staaende Punkt paa Dagsordenen paa den aarlige Generalforsamling og er undergaaet store Forandringer i Aarenes Løb; nu besættes Pladserne helt ved Lodtrækning.

Men ogsaa udover det erhvervsmæssige fik Foreningen sin Betydning. Fiskerne lærte navnlig derigennem at holde sammen, og dette førte naturligvis til, at man nu maatte regne med Fiskerne ved Valg og andre Begivenheder i Byen. Ja, det er efterhaanden blevet saaledes, at andre Organisationer ikke foretager sig noget af offentlig Betydning uden først at skaffe sig Vished om Fiskernes Stilling til Sagen.

Det første Patentbundgarn blev mødt med Skepsis

Det kan saaledes med fuld Føje siges, at Hals Fiskeriforening har sin

Part af Æren for det moderne Fiskeris Udvikling. Men vi maa gaa lidt tilbage i Tiden igen til den Tid, da Patentbundgarnet og Petroleumsmotoren holdt Indtog blandt Fiskerne. Det første Patentbundgarn, d.v.s. et Bundgarn af betydelig større Omfang end de hidtil brugte, blev sat ved Hals af nogle fremmede Fiskere, men vistnok med et kummerligt Resultat. Forsøget blev i det mindste ikke gentaget Aaret efter, og der gik nogle Aar, før det rigtig tog Fart.

Det var Fisker Chr. R. Bjørnlund fra Hals, der anskaffede det første Patentbundgarn. Fiskerne stillede sig naturligvis noget skeptiske overfor det nye Garn, som de ikke vidste andet om, end at det var mindst dobbelt saa dyrt som de tidligere brugte.

Man havde naturligvis til at begynde med travlt med at sammenligne Fiskeriresultaterne mellem de to Typer Bundgarn, og da det saa endelig var slaaet fast, at det nye Garn var overlegent i Fiskedygtighed, var man dog ikke tilbøjelig til at Kapitulere, nej, saa blev Fiskedygtigheden stillet i Forhold til Anskaffelsesprisen for de to Typer Garn. Naa, efterhaanden overvandt Patentbundgarnet jo al Skepsis, og der blev da en gylden Tid for Leverandøren af Net; thi nu skulde alle de gamle Garn "laves om", og i Løbet af et Aars tid var alle de smaa Bundgarn forsvundet fra Fiskepladserne ved Hals.

Eksplodingsmotoren naaede til Hals

Omtrent samtidig med Patentbundgarnet blev Eksplodingsmotoren taget i Brug af Fiskerne. Der havde ganske vist tidligere været Motorer i de store Fiskekuttere, men disse var jo for store og tunge for Kystjollerne. Det var Fabrikant Sørensen, Aalborg, der fik Æren for at have konstrueret den første anvendelige Jollemotor. "Rap" hed den, og til dens Ros skal siges, at det var en meget udholdende Motor; der findes endnu af de allerførste, som ganske vist ikke længere kan siges at være gode, men dog anvendelige til Ruser og andet Smaaredskab.

Fiskerne var den Gang i alt væsentligt Folk, som maatte slaa sig igennem med smaa Indtægter, og der er sikkert mange, der saa paa de første Motorer som en uopnaaalig Behagelighed. Hvis man havde saadan Drivkraft, kunde der andelede tjenes Penge. Der gik imidlertid ikke mange Aar, før saa at sige enhver Jolle fik sin Motor, og det siger sig selv, at dette gjorde det muligt for Fiskerne at udnytte Fiskeriet mere intensivt, idet den Tid, man tidligere maatte anvende til og fra Fiskepladserne, blev betydeligt forkortet, og Fiskerne fik efterhaanden mere Fiskeredskab i Brug, hvilket ogsaa var nødvendigt for at dække de forøgede Udgifter til Petroleum, Olie og Slid paa Motoren.

Til at begynde med var det med store Betænkeligheder, Fiskerne gik

med til at lade installere Motor i ældre Joller – man var bange for, de skulle rystes i stykker, og det kunde ikke falde nogen ind at installere over 2 à 3 H.K. Motorer. Det viste sig imidlertid, at Jollerne, selv om de var gamle og daarlige, udmærket kunde holde, og nu er denne Ængstelse bortfalden. For Resten blev der nu rask væk bygget nye Joller, som var noget større end de gamle Sejljoller, ligesom Motorerne ogsaa blev større. Nu er der Joller, der benyttes til Bundgarnsfiskeri, som er 23 Fod lange, hvori der er intalleret 8 H.K. Motorer.

Netfabrikkerne, Motorfabrikkerne og en bedre Afsætning af Fiskene var naturligvis saa betydelige Fremskridt for Fiskeriet, at dette i en Aarrække var i stadig Tiltagen. Det var nu ikke længere et Spørgsmål om at være oplært ved Erhvervet som under de gamle Forhold, hvor Fiskerne skulde baade kunne ro, sejle og fiske og lave sine Fiskeredskaber. Nu er Fiskeriet et Fag, som saa at sige alle hurtigt sætter sig ind i, og der rekrutteres da ogsaa fra omtrent alle andre Erhvervsgrøne.

Det synes imidlertid som om Fiskene daarligt kan svare til det stærke Fiskeri, i hvert Tilfælde har det ikke de senere Aar været nogen lukrativ forretning at være Fisker i Hals, hvorledes det saa end forholder sig.

Selvstyretang i Hals

Med de forbedrede Baade og Redskaber begyndte Fiskerne at se lidt mere stort og fremsynet paa deres Erhverv, og netop i de Aar var der Gæring over det ganske Land, hvor Fiskerne forlangte at lede deres egne Sager.

En af de Foranstaltninger, der blev Frugten af denne vaagnende Selvstyretang, var at føre Andelsprincippet ind i Fiskernes Erhverv, saaledes at Fiskerne derigennem kunde faa baade Indstigt og Medbestemmelsesret i Sager, der vedrørte deres Virksomhed.

Der agiteres for Dannelsen af en Andelsfiskeeksport

Der blev fra Fiskeriforeningens Side virket energisk for at oplyse Fiskerne om de Fordele, Andelssalg af Fisk kunde blive naar Sagen blev virkeliggjort.

Det var imidlertid lettere at tale om Sagen, end det var at tydeliggøre denne. Fiskerne var efterhaanden kommet under Aaget af en tyngende Gæld for Net og Motorer m.m., og det er naturligt, at der hos mange var en ikke ringe Ængstelse for, at Fiskehandlerne, som paa dette Tidspunkt var både Pot og Pande, skulde hævn sig.

Det var derfor et næsten enstemmigt Forlangende, at alle Fiskerne skulde gaa med til at danne Andelssalgsforeningen, før en saadan

kunde tænkes oprettet.

Den fornødne Tilslutning blev imidlertid fremskaffet, saavidt erindres i Aaret 1906 eller -07, uden at der den Gang blev noget ud af Sagen.

Der skete nemlig noget for Fiskeriforeningens bestyrelse uforudset, dette nemlig, at den herværende eneste Fiskehandler tilbød Fiskerne hele sin Forretning til vurderingspris, men med samme Fiskehandler som Eksportør. Dermed var der skudt en Kile ind, saaledes at Sammenholdet bristede for Fiskerne, og alt blev ved det gamle et Stykke Tid. Men dog var Tanken ikke skrinlagt, hvorimod man havde opgivet Haabet om at samle alle Fiskerne i en fælles Andelsforening.

Det var muligvis samme Aar, at nogle faa Baadelag sluttede sig sammen og begyndte at sælge deres Fangst i Forening med en herværende Købmand som Forretningsfører, og det gik godt til trods for, at der begyndtes midt om Sommeren, uden Is, Kasser og hvad der ellers hører en saadan Forretning til.

Andelssalgsprincippet sejrede omsider

Denne unge Begyndelse blev til den nuværende Hals Andels-Fiskeeksport, der i de Aar, der er gaaet, har omsat for adskillige Hundredetusinde Kroner Fisk baade i Ud- og Indland, og der har aldrig været større Uenighed, end at saadan har fundet en fredelig Afgørelse. Der er næppe Tvivl om, at Fiskerne har tjent adskillige Tusinde Kroner ekstra i de Aar, der er gaaet, ved at være Medlemmer af Foreningen, idet denne paatvang den private Eksportør en naturlig Konkurrence.

Det var imidlertid ikke alle Fiskerne, der sluttede sig til Foreningen, og der var derfor ofte nogen Gnidning mellem dem, der leverede til Andelseksporten, og dem, der solgte til den private Fiskeeksportør, og dette medførte, at der blev en vis Hemmelighed m.H.t. de opnaaede Priser de to Steder.

Der var imidlertid ogsaa blevet større Baade, som næsten udelukkende fiskede efter Rødspætter og andet levende Fisk, og der havde altid indenfor Hals A. F. E. været Modstand mod at faa levende Fisk under Andelseksporten, idet der formentes at være for meget Risiko derved.

Andelsselskabet Hals Røgeri og Fiskeeksport

I 1921 blev der imidlertid dannet en ny Andelssalgforening, som ogsaa var baseret paa at sælge levende Fisk, og i denne indmeldte sig saa at sige alle de Fiskere, der ikke var i H. A. F. E. samt ogsaa nogle af disses Medlemmer for Salg af levende Fisk. Den nye Forening fik Navnet "Andelsselskabet Hals Røgeri og Fiskeeksport". Navnet

stammer fra, at det var den private Fiskehandlerforretning, der blev overtaget, og dens tidligere Indehaver blev den første Eksportør for Andelsselskabet.

Selskabet har virket i 4½ Aar og har saa nogenlunde opfyldt de Forventninger, der blev næret, men Opgaven har langt fra været let. Det er jo saaledes, at medens man for død Fisk's Vedkommende er henvist til at sælge hurtigst muligt, hvilket almindeligvis vil sige nærmeste Plads, kan den levende Fisk opbevares og sejles til andre Pladser, hvor der undertiden kan være et bedre Marked for samme, og det viste sig derfor vanskeligt at holde sammen paa Medlemmerne. Resultatet er da ogsaa blevet, at en Del allerede har meldt sig ud.

Den første 5 Aars Periode udløber til Nytaar, og det skal da vise sig, om der er Sammenhold nok til at starte Forretningen paany. Alt i alt kan det siges, at Andelssalgsforeningerne virker tilfredsstillende, og der bør i ethvert Fald et noget Flertal til for at opgive Andelssalg til Fordel for Salg til private Fiskehandlere. Noget andet er, om den Auktionsbevilling, som er givet til Købmand J. Mandsberg, kan blive en Faktor, der til dels kan blive en Erstatning for Andelssalg.

Tiden vil vise det.

Hals Laaneforening for Fiskere

Som Afslutning paa denne Artikelrække skal nævnes Dannelsen af Hals Laaneforening for Fiskere.

Krigsaarene [1. Verdenskrig 1914-1918] med sin Rationalisering af alt muligt, bl.a. ogsaa Tvist og Net, havde efterhaanden tyndet stærkt ud i Fiskernes Redskaber, og desværre var det saaledes for de fleste, at Pengene, der normalt skulde have været brugt til at forny og vedligeholde Redskaberne med, ikke var sat i Banken, men anvendt paa forskellig anden Maade, saaledes at der savnedes Penge til at anskaffe de fornødne Materialer for, og der blev derfor den fornødne Tilslutning til at danne en Laaneforening for Fiskerne.

Saadanne Laaneforeninger var allerede oprettet mange Steder i Landet, og efter hvad der hørtes, gik de alle Steder godt.

Laaneloven fastsætter ganske bestemte Regler for Laaneforeningens Virksomhed. Der skal bl.a. være mindst 40 Medlemmer, og der maa ikke ydes Laan til Folk, der ikke har 2/5 af Aarsindtægten ved Fiskeri, ligesom en Fisker skal have fisket de to sidste Aar for at nyde Laan i Foreningen.

Medlemmerne hæfter alle for en og en for alle (solidarisk), og er der Underskud paa det Aarlige Driftsregnskab, der ikke kan dækkes af Foreningens Reservefond, skal dette straks paalignes Medlemmerne. Disse faste Bestemmelser gjorde, at også Dannelsen af Laanefore-

ningen maatte gennemgå sine Børnesygdomme.

Foreningen var allerede paa tale i 1905-06, men døde da af Mangel paa Tilslutning. I 1918 var man naaet saa vidt med Foreningen, at det tilstrækkelige Antal Medlemmer var tegnet, og der var indvarslet til den stiftende Generalforsamling, men denne Generalforsamling blev aldrig holdt, og Sagen døde hen, indtil den atter i 1920 blev taget op paa ny og nu gennemført med ca. 50 Medlemmer.

Foreningen laante i alt 55.000 Kr. ved Statslaanefonden, og det siger sig selv, at disse Penge paa dette Tidspunkt gjorde stor Nytte til Nyanskaffelse af Fiskeredskaber, Motorer o.s.v. Renten har hidtil været 4½ pCt., men er nu forhøjet til 5 pCt. Pr. A. Det er jo saaledes, saavidt disse Penge rækker, overordentlig billig Driftskapital, og dog er der Røster blandt Laantagerne, som udtaler, at Laaneforeningen har gjort Skade!

Gennemgaaende har Foreningen virket godt. Det daarlige Fiskeri gør det jo svært at klare Renter og Afdrag rettidigt, men i dette Tilfælde kan Fiskerne altid regne med en forstaaende Bestyrelse, der altid søger at ordne Sagerne paa en for Laantageren hensynsfuld Maade.

Med de her skildrede Forhold er Fiskeriet ved Hals bragt frem til sin nuværende Højde, og der findes en ung og energisk Fiskerbefolkning, der gennemgaaende er godt rustet med Baade og Redskaber, og venter kun paa at nogle Lykkeaar for Fiskeriet maa oprinde, saaledes at den økonomiske Balance bliver noget bedre.

* Herværende artikel er en samling af mindre artikler, som fisker, vodbinder m.m.m. Jens Peter Hansen offentliggjorde i Hals Avis fra den 7. maj til den 26. juni 1925. J. P. Hansen (1874-1974) fødtes i Hals og kom først ud at tjene ved landbruget. Derpå tog han på langfart, overlevede et forlis i Den engelske kanal, og blev fisker i Hals frem til 1920, hvorefter han slog sig på vodbinderi. Nationalt virkede han bl.a. som rejsende foredragsholder for Dansk Fiskeriforening, og var aktiv og værdsat medlem af Retsforbundet. Lokalt indtog J. P. Hansen blandt meget andet en lang række formands- og bestyrelsesposter, og var med til at stifte Hals Fiskeriforening i 1903. Herværende artikel er på en gang udtryk for J. P. Hansens indsigt i fiskerierhvervet, og et interessant øjebliksbillede af, hvordan fiskeriet i Hals havde udviklet sig i en menneskealders tid, set fra året 1925.

Hals Avis 1922-1940

Af Henrik Gjøde Nielsen

Avisen

Ugeaviser som Hals Avis* er et besynderligt fænomen. De er på én og samme tid genstand for ringeagt og intens interesse.

Ugeaviser behandles på den ene side som det væld af reklamer, der vælter ind til de fleste af os. D.v.s. at ugeavisen i nogen udstrækning lider samme skæbne som reklamerne. Den ender i brændeovnen, i affaldsposen eller som genbrugspapir.

På den anden side læses ugeaviser med stor interesse af stort set alle. Ugeavisens redaktionelle stof fortæller stort og småt om livet i lokalområdet. Skelsættende begivenheder og hverdagstrivialiteter i sammenblanding. Om katastrofale forhold og om det lokale mesterskab for lilleputhold. Nye butiksindehavere og indignerede læserbreve.

Og så er det ikke alle ugeaviser, der lider samme skæbne som reklamerne. Der findes så mange slags samlere, og blandt dem også folk, der klipper det redaktionelle stof ud af avisen, hver uge, for at lime det ind og gemme det i scrapbøger. Enten alt stof, eller de dele, som man nu synes er spændende, om sport, politik, kultur o.s.v. Desværre er der ikke nogen der konsekvent gemmer alle udkomne aviser. D.v.s. bortset fra udgiveren, i princippet, Statsbiblioteket i Århus og så os på Hals Museum. Her har vi dog ikke samtlige årgange af Hals Avis, men vi arbejder på sagen, samler og gemmer på livet løs.

Hermed er vi fremme ved emnet for herværende artikel: Hals Avis 1922-1940. Ugeaviser er nemlig også historiske kilder, og de har selv en historie. Begge dele er emnet her. Stykker af historien om Hals Avis skal fortælles, og samtidig kan vi få et indblik i livet i det område, der tidligere udgjort Hals Kommune, som det udformede sig i tiden 1922-1940. Det får vi såvel ved hjælp af det redaktionelle indhold, som ved hjælp af f.eks. reklamerne i avisen, og de oplysninger om liv, tid og priser, som reklamerne nu som historiske kilder kan fravristes. Hals Avis er et spejl af samfundet, af lokalsamfundet, og derfor er de stykker af avisens historie, som her gives, også stykker af lokalområdets historie. I det daglige er Hals Avis både en forretning og en offentlig "plads," hvor meninger og oplysninger bringes til torvs. Denne dobbelthed er også struktur for denne artikel.

Trods skiftende tiders kommunal- og strukturreformer har og er Hals Avis lokalavis for det område, der tidligere udgjorde Hals Kommune,

nemlig Hals, Ulsted, Øster og Vester Hassing sogne. Og Hals Avis bliver læst. Af alle. Måske er det derfor man sjældent hører folk sige Hals Avis. Hals Avis omtales kort og godt som: Avisen.

Kært barn...

Kært barn har som bekendt mange navne. Det har Hals Avis også haft, siden dens start i 1922. Vendsyssel Avis, Hals Avis, Ugeavisen og igen Hals Avis er de væsentligste. På den ene side er der altså tale om en avis, der er udkommet siden 1922. På den anden side har avisens indhold siden 1922 hele tiden drejet sig om, bl.a., Hals, men også om en avis, som altså ikke i hele perioden har heddet Hals Avis.

Dette forhold slår igennem i avisens tidligste historie. Fra 1922 udkom Vendsyssel Avis, Adresseblad for Nørresundby Købstad, Kjær og Hvetbo Herreder. Det var således et betragteligt område, det statelige avertissementsblad skulle dække. Vendsyssel Avis havde kontor i Østergade 28 i Nørresundby, med det høje telefonnummer 633, og avisen blev udgivet hver fredag, til en kvartalspris af 65 øre.

Det store område, som Vendsyssel Avis skulle dække, gav imidlertid visse problemer, ikke mindst da der var en tendens til, at sognene i det sydøstlige Vendsyssel, især på annonceområdet, dominerede avisen. For at give læserne et vist overblik, bragtes annoncerne for de respektive sogne i samlede klummer i bladet. Således var samtlige sogne i den tidligere Hals Kommune, og lidt til, ganske stærkt repræsenteret, med Hals Sogn i størst omfang, og med klummer fra Ulsted, Vester Hassing og Øster Hassing sogne. Nu var sogneinddelingen ikke det, man tog mest hensyn til i opsætningen; det var byerne, og med byerne ikke blot sognenes hovedbyer, eller sognebyerne. Således kunne også Hou mønstre sin egen lille klumme, der anbefalede *såvel cigar- og tobaksforretning som afholdshotel, mens de mange handlende fra den driftige stationsby Gandrup, der helt havde overhallet sognebyen Øster Hassing som bymæssigt centrum, annoncerede i store klummer, og i øvrigt hvor der var plads.*

Imidlertid kom Hals til at dominere mere og mere, og på et tidspunkt tog man da også konsekvensen af denne dominans. Man begyndte at udgive Hals-stoffet, og i øvrigt en del af bl.a. Nørresundbyannonceringen, fra Vendsyssel Avis-i selvstændige udgaver, under navnet Hals Avis.

Det skete fredag den 9. januar 1925, da "Denne Egns mest udbredte Blad," som det formuleres i avishovedet, blev sendt på gaden. Bladet blev omdelt gratis, og redigeredes fortsat fra Nørresundby, Østergade 28, tlf. 633, men nu tillige med kontor i Hals, hos vodbinder J. P. Hansen, tlf. Hals 86. Det var ganske vist et mindre område, man således

satsede på; i Hals havde man endnu ikke overskredet telefonnummer 100, men man var ikke mindre initiativrig af den grund, hvilket den senere udvikling skulle vise.

Naturligvis sender man ikke en ny avis på gaden, uden at forsyne 1. Årgang nr. 1 med en behørig, redaktionel oplysning. I den første Hals Avis – den første under navnet Hals Avis, forstås – skrev udgiverne:

"Hermed sender vi det første Nummer af HALS AVIS ud til Sognets beboere. Det er vort Haab, at man rundt i Hjemmene vil tage vel imod Bladet og flittigt benytte det i ethvert paakommende Tilfælde. Vi paa vor Side vil søge at tale denne Egn's Sag naar og hvor der gøres behov, og fra Uge til Uge bringe Bud om alt, hvad der sker af nævneværdig Betydning indenfor Kommunens Grænser.

HALS AVIS omdeles hver Fredag til samtlige Hjem i Sognet, og det er den største Betryggelse for, at en Meddelelse kommer til alles Kendskab. Lad Sætningen "Egnens Folk bør støtte Egnens Blad" faa varig Gyldighed, naar Talen er om HALS AVIS."

Denne fællesmeddelelse følges op af en længere artikel fra J. P. Hansens hånd, som under overskriften "Hals Avis" dels uddyber fordelene ved, at egnen nu får sit eget blad, dels forklarer kontinuiteten i historien, vel mest for at undgå, at tilhængerne af den tidligere Vendsyssel Avis skulle falde fra, når nu det nye organ sendes på gaden, uagtet udgiveren jo var den samme. J. P. Hansen skriver nemlig, at det har været ham en glæde at være meddeler ved Vendsyssel Avis, idet "Beboerne i vid Udstrækning har vist Overbærenhed med mig uden derfor at tabe interessen for bladet." Han har måske været en lidt pågående journalist, den gode Hansen. Imidlertid appellerer Hansen til samme overbærenhed og interesse, nu han ved fornyet overenskomst fortsætter som lokal medarbejder ved Hals Avis. J. P. Hansen afslutter sin artikel med at udtrykke håb om, at Hals Avis kan blive til gavn og glæde for beboerne i Hals Sogn.

I de første mange udgaver lignede Hals Avis til forveksling Vendsyssel Avis, også for så vidt ang. spredningen af annoncører over det meste af Nordjylland, hvilket måske ikke kan undre, idet der primært var tale om et navneskifte. Primært, ja, men ikke udelukkende. Det lå nemlig klart, hvilken strategi man havde valgt, hvor man så vækstområderne, så at sige: Det var i Hals. Det var fra starten oplagt, at det, der skulle skabe interesse for avisen, var det redaktionelle stof; d.v.s. meddelelser og artikler om lokale forhold, oplysninger om begivenheder og mærkedage o.s.v. Lige så klart var det imidlertid, at det var en risikofyldt affære som udgiverne, firmaet A/S Anton Jakobsen og Sønnen, påtog sig ved udgivelsen af Hals Avis, "idet der jo ikke bliver andre Indtægter til Bladet end den Annonceindtægt, der velvilligst kan

tilflyde samme fra Sognets Beboere." Men også her sprang fordelene ved det lokale blad i øjnene: Hvor man tidligere, i Vendsyssel Avis, havde annonceret mere eller mindre ud i det blå, d.v.s. ud over sognegrænsen, kunne annoncørerne i Hals nu være sikre på, at det netop var folk i Hals, der læste deres annoncer, således at man ikke smed gode penge ud på at oplyse f.eks. folk i Nørresundby om sin forretnings fortræffeligheder, når man nu vidste, at folk derfra ikke kunne drømme om at gøre den lange rejse til Hals, for at købe cigarer eller cykler, mad eller manufaktur.

De følgende år skulle da også vise, at idéen kunne holde. De mange redaktionelle indlæg, om basarer og bryllupper, om fester og tvistigheder, sikrede at folk virkeligt læste avisen, hvilket igen sikrede annoncører. Men også annoncører skal have gode tilbud, hvis de skal sætte deres gode tilbud i avisen, og dermed sikre den anden, væsentlige del af oplysningsvirksomheden, så fra tid til anden annoncerede Hals Avis selv med gode tilbud. Det gjorde man f.eks. den 2. maj 1927. Her ikke blot nedsatte man priserne på annoncerne. For de mindre annonceres vedkommende indførte man tillige en rabatskala, som gjorde det muligt at avertere den samme vare eller det samme opslag flere gange i træk. Som eksempel kan nævnes en tyendeannonce, med kraftig overskrift i tre liniers tekst. En sådan annonce ville første gang koste 1,50 kr., og de følgende gange den samme annonce indrykkes kun 75 øre pr. gang.

Kister og kontroverser

Det viste sig umagen værd at løbe risikoen. Det nye lokale blad kunne løbe rundt, og ikke nok med det: Dækningsområdet blev udvidet, således at det kom til at omfatte alle hjem i Hals, Hou, Ulsted, Gandrup, Øster Hassing, Vester Hassing og Stae; d.v.s. hele det område, som med Kommunalreformen 1970 kom til at udgøre Hals Kommune, indtil denne i 2007 blev en del af den nye Aalborg Kommune. Måske derfor var der en tid lang tilsyneladende nogen usikkerhed om, hvad man skulle kalde avisen. Hals Avis var navnet i udgangspunktet, men i årene efter 1925, og helt op i 1940'erne, kan man den ene uge se navnet Hals Avis i bladets hoved, og ugen efter navnet Ugeavisen. Måske har man fra redaktionens side været bange for at skræmme kunder fra områdets øvrige byer bort, hvis bladet hed Hals Avis, og dermed signalerede en entydig tilknytning til Hals. På den anden side har navnet Ugeavisen formodentlig forekommet en kende for kønsløs, så efterhånden har navnet Hals Avis bidt sig fast i enhver bevidsthed, uagtet avisen også udkom udenfor sognegrænsen.

Det større område, som Hals Avis således kom til at dække, satte

sig selvsagt også spor i avisens annoncer. S. Kragbak fra Gandrup reklamerer i 1940 for afsvampningsmidlet Sanagran, mens snedker S. P. Jensen fra Ulsted kundgør, at han har ligkister og ligsenge på lager, i alle størrelser. Og ikke nok med det: Kisterne leveres fragtfrit overalt, samt på sygehuset, i Hals, må der menes med det sidste. Gælder det forsikringer, anbefaler Vigel Hansen sig, Havnegade 7 i Hals, mens sigtebrød leveres fra Hou Dampbageri, der også tager imod bestillinger på buttedejsnitter, tarteletter, krystader og postejer. Har man brug for hakkelsesmaskiner, kværne, røeskærere og ajlespredere, kan man finde sådanne sager i Holtet Smede- og Maskinforretning, mens man finder et stort udvalg af festgaver i sølv, moderne ure og elegante smykker i Vester Hassing Ur- og Guldsmedeforretning ved Johs. Hassinggaard. Skal man så have sendt en gave til Aalborg, kan Gaaser Pakkebil klare den opgave – dog ikke mandag og torsdag – og på vejen tilbage kan bilen medbringe materialer til bygnings- og reparationsarbejder fra Stæ Maskinsnedkeri og Tømmerhandel, der er leveringsdygtig i tømmer, lægter, ru brædder, pandeplader, tagpap, teglmursten, cementsten, kalk, vinduer og døre i alle stilarter samt i øvrigt kan udføre alt snedkerarbejde. Gælder det cykler, kan disse erhverves hos Sigvard Olsen, Gandrup, der tillige kan reparere cykler og udføre 1. klasses ovnlakering. Og hvis man oven på al denne aktivitet har fået et noget viltet hår, kan Marie Marcussen i Øster Hassing klare den opgave: Hvis man vil være sikker på, at håret sidder og bølgerne holder, så skal man lade sig frisere hos Marie Marcussen, "og De bliver tilfreds," som frisørerinden ærbødigt skriver. Men, den gode Marcussen tog nu også sin pris. 7 kr. for en bølgepermanent i februar 1940, hvor, til sammenligning, en drengepulover – med lynlås! – kostede 1,98 kr., og et par voksenbenklæder med lodden vrang 1,48 kr. Men det var godt nok også på udsalg, hos manufakturhandler Helmer Jensen i Gandrup.

I det hele taget var man godt med i stationsbyen Gandrup. Som de fleste stationsbyer, havde også Gandrup tiltrukket sig en mængde driftige handlende. Byen bød således på et væld af forretninger, og forretningerne på et væld af varer, uagtet principperne for varesortimentets sammensætning ikke altid var lige gennemskueligt. Således kunne Købmand Niels Nielsen, Gandrup, kundgøre, at han havde smukke spise- og kaffestel på lager, til rimelige priser naturligvis, og i samme annonce i øvrigt oplyse, at han netop havde modtaget en sending nye spegesild og klipfisk. Og skulle alle disse handlende nu komme til at give for god kredit til for dårlige kunder, så kunne de værne sig mod gentagelser af en sådan dårlig forretning ved hjælp af Silkeborgsystemet, der havde kontor i Hals:

"Haandværkere og alle Handlende bør i egen Interesse være medlem af Silkeborgsystemets Oplysnings- og Incassoforening. Bedste Værn mod usolide Betalere. Meld Dem ind nu til kontoret i Hals."

Det var således en god, stor og bred kreds af annoncører, der udgjorde det økonomiske grundlag for Hals Avis. Men for at få folk til at læse avisen, og annoncerne, skulle der andet og mere til. Spredte vittigheder og pudseløjerlige historier fra ind- og udland kunne nok fylde op og interessere, men af langt større interesse var naturligvis de lokale meddelelser, de lokale redaktionelle indlæg og den lokale debat.

Under rubrikken "By og Egn" kunne man orientere sig om, hvad der blev vist af film i egnens biograf, og om fester og møder i det væld af foreninger, der også den gang fandtes i det område, der udgjorde Hals Kommune. Notitser om mærkedage af enhver art var også dengang godt stof, og søndagens prædikantliste måtte også med. Meddelelser om dødsfald blev i reglen fulgt af en kortere eller længere nekrolog. Usædvanlige vejrforhold og dramatiske begivenheder som trafikuheld og brande blev ligeledes rapporteret, og så var der naturligvis den lokale debat, som fra tid til anden kunne køre en kende af sporet.

Det skete eksempelvis i Hals Avis, torsdag den 4. april 1940. Et indlæg, skrevet af "En borger i Vester Hassing," drejede sig om eksamen i Vester Hassing Skole. Meningen var for så vidt god nok, men formuleringen bragte sagen ud af lave. Det var begyndt den 18. Marts 1940, da børnene ved Vester Hassing Skole skulle til eksamen, som den nu formede sig dengang, hvor medlemmer af skolekommissionen mødte op som eksaminatorer. Og det var netop det med at møde op, der var problemet. Dagen blev selvsagt imødeset med spænding og glæde af børnene, både fordi den, som det formuleres, i nogen måde sætter op til næste klasse, og fordi den er en afveksling fra den almindelige skoledag. Og så er forældrene tillige tilstede, for en dels vedkommende. Der, hvor det så går galt for skribenten, er hvor han nævner Frk. Gregersen, i hvis klasse han vel har haft sit barn og derfor kender, og ikke nok med det: Han ligefrem fremhæver Frk. Gregersens klasse, og han oplyser hvilke elever der har fået flotte karakterer. Dette punkterer pointen i indlægget, hvis egentlige formål var at forklare det urimelige i, at børnene var tilsagt til at møde kl. 9.00, men at eksaminatorerne, på to nær, først bekvemmede sig til at møde henad 10.00. Det finder skribenten selvsagt urimeligt, ikke mindst:

"Naar vi nu betænker den Spænding, Børnene er i, og saa at de skal sidde stille paa deres Plads i omtrent en Time og vente, saa forstaar man, at de kan faa Hjertebanken."

Det var da også en urimelig behandling. Muligvis har læserbrevet givet de efterladende eksaminatorer en flov smag i munden, men i

den offentlige debat fik indlægget også en helt anden effekt. Der kom ingen beklagelser over eller undskyldninger for at lade børnene vente, men derimod et skarpt indlæg i det følgende nummer af avisen, torsdag den 11. april 1940, underskrevet af Jensine Gregersen, Skolen, Vester Hassing. Som man kunne forvente fremhæver Frk. Gregersen, at de tre kolleger ved skolen står sammen i enighed om at gøre det bedste for børnene, og at den enes arbejde ikke kan skilles ud fra den andens. Desuden beder hun borgeren i Vester Hassing om ikke at trække børnenes navne frem offentligt, fordi det kan gøre mere skade end gavn. Og naturligvis har Frk. Gregersen ret: Skal skolen fungere, kan man ikke trække den ene lærer frem på bekostning af den anden, og naturligvis bør man ikke nævne enkelte elever og deres karakterer i avisen. Men spørgsmålet om det urimelige i, at eksaminatorerne ikke møder til tiden, men hen ved en time senere, berører Jensine Gregersen – naturligvis – ikke.

Samme nummer af Hals Avis rummer desuden et kort indlæg fra Købmand C. Eriksen, Vester Hassing, der på givne foranledning meddeler, at det ikke er ham der har underskrevet og indsendt det indlæg, som Ugeavisen, der denne uge i øvrigt hedder Hals Avis, bragte i foregående nummer. Ingen af de omtalte eksaminatorer giver sig til kende eller kommer til orde, og heller ikke borgeren i Vester Hassing forklarer sig nærmere. På det tidspunkt har alle fået andet at tænke på.

Borgeren i Vester Hassing fik sit indlæg bragt i Hals Avis torsdag den 4. april 1940. Svarene blev bragt i Hals Avis for torsdag den 11. april 1940. Tirsdag den 9. april 1940 besatte den tyske Værnemagt Danmark, og den krig, som man hidtil havde betragtet på afstand og orienteret sig om, bl.a. i Hals Avis' spalter, rykkede nu ind på livet af danskerne. Spørgsmålet om eksamensdagen i Vester Hassing Skole gled i baggrunden.

Det var nu ikke fordi, besættelsen blev annonceret med store typer i Hals Avis, af mange gode grunde, men den kan spores allerede i det første nummer af avisen, der blev sendt på gaden efter besættelsesdagen 9. april 1940, nemlig det omtalte nummer for torsdag den 11. april 1940. Fra Hals var indrykket en annonce med følgende tekst:

"Paa Grund af Mørkelægning lukkes alle Forretninger i Hals Kl. 19 de førstkommende 2 Lørdage. Alle Handlende."

Fra Ulsted meddeltes lukning p.g.a. mørkelægning fra kl. 8 aften, og fra Vester Hassing meddeltes det, at forretningerne indtil videre ville lukke hver lørdag aften kl. 7, mens bagerforretning og brødsudsalg dog holdt åbne til kl. 8 aften.

Det blev vanskelige tider, for folk i almindelighed, for de handlende

og for Hals. På alle livets områder kom besættelsen til at sætte sine spor.

* Denne artikel tager udgangspunkt i herværende forfatters bog ""Avisen" – 1922 – Hals Avis – 1998", s. 8-20. Den pågældende bog blev udsolgt ved udgivelsen, og har aldrig været i handlen.

Ledeværk Nordmandshage

Af Jørgen Bülow

Forundersøgelser

Uddrag af Aalborg Havns offentlige beretninger vedr. arbejder til modvirkning af sandvandring og strømskæring ved Nordmandshage; beretningerne følger regnskabsåret april-april.*

1961: Der blev udført undersøgelser vedr. dybder og strømforhold af Statens Laboratorium for Havnebygning i sejlrunden lige ud for de to røde fyrtårne nord for Korsholm, kaldet "Salt og Peber."

1963-1964: Materialvandningsundersøgelser med sporing af udlagt radioaktivt sand efter koordinering af nedgravede fixpunkter på Nordmandshage, Korsholm og Lilleholm. Detaljeret opmåling af vanddybder ud for disse øer og sporing af det udlagte radioaktive sand under anvendelse af elektronisk positionsudstyr udlånt fra Søværnet. Disse traceropmålinger foretoges med en nybygget motorbåd, Tulle, og en efterslæbende detektor i perioden fra 15. oktober 1963 til 16. januar 1964.

1964-1965: Efter behandling af sandvandningsundersøgelser ned sættes i 1964 en teknikkergruppe, der vedtog at udføre modelforsøg ved Vandbygningsinstituttet i København for at kunne præcisere tilsandingsforholdene på Hals Barre.

Det praktiske arbejde

Som nævnt i Aalborg Havns beretning for 1961 foretoges undersøgelse vedr. dybder og strømforhold i sejløbet omkring Kaperne, og hertil stillede havnefoged Niels Nielsen, der var ansat ved Hals Havn 1947-1964, sin viden og sin motorjolle, samt sin hjælper Christian Nielsen, til rådighed.

Kortlægning og nivellering samt lavtvandspejlingen 1963-1964 med nedgravning af talrige betonrør som fødder under flagmaster blev udført af Christian Nielsen og forfatteren til herværende artikel, ved at materialerne blev roet i land med en kåg, eller med anvendelse af en Folkevogn Pick-up ved at køre ud fra bunkerområdet øst for Hals over det lavvandede område til Nordmandshage. Opmåling af området ud for Nordmandshage blev udført dels ved nivellering og dels ved anvendelse af motorbåden Tulle, sejlet af havnens skipper Frits Sørensens. Motorbåden blev ligeledes anvendt til de senere radioaktive sandvandningsforsøg, de såkaldte tracerforsøg. Skylløbinger for optagne bundprøver blev udført sideløbende med mandskab fra Aal-

borg.

Til bygning af det besluttede ledeværk blev der i foråret 1966 indkøbt materiel og indrettet arbejdsplads på Nordmandshage. Der blev hos Spøer i Middelfart købt 500 m. tipvognspor med 60 cm. sporvidde, seks stk. troljer med lad samt et stk. lokomotiv, Model Pedershåb med Ford-benzinmotor. Senere anskaffedes endnu et stk. lokomotiv, Model Nagbøl med 1,8 l. benzinmotor samme steds fra. Der blev fremstillet et stk. læssetragt med speciel fyldestuds til afgivelse af konstant sandmængde på 25 l. eller 59 kg. pr. sæk. Elektrisk vibrator påmonteres den ene side på sandtragten.

Endvidere indkøbtes 1 stk. 8 m. sandtransportør til læsning af dragt samt et stk. bærbar 4 m. båndtransportør til læsning af sække på troljer og i depot. Til strømforsyning indkøbtes et stk. 4 KVA benzindrevet og transportabelt elaggregat.

Fra Aalborg Havn udstationeredes en Fordson Major traktor med påhængsvogn der var delvis lukket for at klare persontransport. Desuden anskaffedes en muldskuffe der anvendes til sandscraper efter traktoren og en 4" sandpumpe og en elektrisk spulepumpe. En lille benzindreven rambuk (piskebuk) var ligeledes til rådighed fra Aalborg.

På strandvolden lige nord for bunkerområdet rejstes en flagmast. Når flaget blev hejst kørtes ind fra Nordmandshage med traktor og vogn for afhentning af personer der ønskede at blive afhentet.

Til byggearbejdet ansattes et arbejds hold på seks mand bestående af Hilmer Olesen, sjakformand, Hals, Harald Christensen, Hals, Kaj Øgaard Pedersen, Hals, Hans Møller Jensen, Hals, Egon Jensen, Hals, Keld Badsberg, Hou.

Arbejdet med etablering af arbejdspladsen påbegyndtes medio april 1966 med sammenslutning af sand til et forhøjet fundament for materiel- og opholdsskur, hvorefter dette på lange træpæle som en slags meder blev trukket over det lavvandede område til øen og opstillet med gulvet i sikker kote.

Derefter fortsattes med udlægning af tipvognsspor på øens højderyg med remisespor i den sydlige del og vigespor i den nordlige del af hensyn til afhentning af rent tangfrit sand i øens midterste og nordlige del.

Fyldestationen for plasticsække (45 x 84 cm.) med 0,15 mm. tykkelse opstilles nord for sporet og depot for fyldte sække mellem sporene. I materielskuret opbevaredes plastsække, skinnemateriel og øvrigt udstyr incl. lokomotiver og elaggregat om natten. Foruden sandscraping med traktoren anvendes denne morgen og aften med den overdækkede påhængsvogn som bekvemt transportmiddel for arbejds holdet.

I afstanden 250 m. fra det planlagte ledeværks fod ved pkt. 18 og i den planlagte retning nedspules en kraftig pæl som sigtemærke.

Arbejdet med sandfyldning af sække påbegyndes ultimo maj 1966 under urolige vejrforhold, ofte med sandfygning. Sækkene blev lukket ved binding med plastsnor, og p.g.a. det urolige vejr oparbejdedes et depot på ca. 4.000 sække. Fyldhastigheden var ca. 400-500 sække pr. dag.

Under udlægning af sækkene førtes disse først med transportbånd op på troljerne, hvor de blev stablet i et antal af 150 stk., ca. 7,5 tons. Der blev læsset tre troljer pr. gang, og disse blev skubbet af lokomotivet til byggestedet, hvor sækkene blev væltet ud på slisker, der blev koblet til troljeladet. Herefter stabledes de i forbandt. For at overholde dette profil sættes pr. 5 m. svarende til en sporsektionslængde. Disse færdigmonterede sporsektioner blev udlagt på ledeværkets krone efterhånden på tværgående bræddeopklodsning. Ved en etapes slutning fortsattes ca. 5 m. frem med et bundlag af sække til udnyttelse af den påfølgende tilsanding eller som afbødning af en eventuel strømbortskæring af bunden. Sækkene blev udlagt på fiskenet der blev samlet over toppen og således forstærkede bygværket.

Havet var meget sjældent roligt, så blæst og bølger var en næsten konstant gene for arbejdet. Folkene var altid iklædt vådragter. En jævn frembygning var sjældent muligt, da kyststrømmen ofte natten over havde øget vanddybden ved enden af bygværket; et problem, der tiltog med afstanden fra land. I st. 40 nåedes et naturligt nord-syd gående strømløb i havbunden, hvor vanddybden hurtigt øgedes til 3,0 m., med deraf følgende meget stort forbrug af sække til opfyldning.

Efter passagen af strømløbet blev forholdene atter mere normale, men med stigende afstand fra land blev effekten af den nord-syd gående tidevandsstrøm større og større med væsentlig større forbrug af sække end påregnet. Når der havde været nogle dage med uroligt og dårligt vejr, blev denne tid udnyttet til at oparbejde et depot af fyldte sække. Der kunne være en vanddybde på indtil 3,5 m. ved ledeværkets yderende. Dette vanskeliggjorde selvsagt frembygningen, fordi kortvarige rolige perioder ikke kunne udnyttes tilstrækkelig effektivt. Af yderligere naturskabte fortrædeligheder kan nævnes det hårde, salte havmiljø, og såvel el- som benzinmotorer måtte jævnligt renses og repareres. Yderligere måtte det ene lokomotiv hovedrepareres i motoren, så kun et lokomotiv var til disposition. Traktoren, der havde sin del at bestille med at scrape og hente sand nordpå, var også udsat for det skræppe vejrlig og måtte af og til køres til eftersyn i Ulsted, hvilket gav sig udslag i mangel af mand og traktor.

For at mindske anvendelsen af det voldsomme antal nødvendige

sække indsættes af og til den 4" sandpumpe, der kunne søsættes på sin lette flåde på sin bedding nord for fyldstationen. Herefter indpumpedes sand langs ledeværkets side og i de dybe huller for enden, når vejret tillod dette. Det kan således forståes, at det var ekstreme arbejdsbetingelser som byggesjakket var underlagt, og at en arbejdsdag virkelig var en arbejdsdag.

I løbet af september måned 1966 blev det ganske klart, at der ikke kunne påregnes rimelige fremskridt i bygning af ledeværket, med mindre udlægningen af sandsækkene kunne gøres mere uafhængig af uroligt vejr.

Fra omkring st. 155 blev der derfor anvendt et ændret tværsnit for ledeværket, der herfra blev indfattet af to stk. faskinefangedæmninger sat mellem dobbelte rækker af nedspulede granrafter. I korte perioder med roligt vejr kunne disse fangedæmninger fortrinsvis hurtigt etableres og sandsækkene blev derefter styrtet ned i mellemrummet. Fra omkring daglig vande og op til kronen byggedes dæmningen efter samme profil som inderste strækning og beskyttedes med ned.

Efter konstruktionsændringen skete der atter nogen fremgang, men længere perioder med uroligt vejr medførte bortskæring ved den yderste ende og højvande vanskeliggjorde samtidig udbygning. Samtidig måtte megen tid ofres på udbedring af skader, hvor der endnu ikke var sket tilsanding langs den allerede udførte del af ledeværket. Sandpumpen måtte så søsættes og indpumpe sand for at hæve bunden, så reparation kunne finde sted.

Efter længere tids stilstand omkring st. 180 besluttedes det omkring 1. november 1966 at påbegynde afslutning af årets arbejde ved at dreje mod nordøst, der blev udbygget efter samme konstruktionsprincip, dog med en kronekote ca. + 1,0 m. Den egentlige afslutning påregnedes udført med en gammel tilsejlet 25 m. lang træslingers, en massiv træflåde, men det lykkedes ikke at få udført denne afslutning, fordi meget uroligt hav i december forårsagede store skader på dæmningskronen, så kørsel på tipvognsporet måtte opgives. Træflåden blev så møjsommeligt indbygget i ledeværket i st. 40 ved det tidligere nævnte strømløb, og da vejrforholdene efterhånden var blevet så barske at bølger og blæst umuliggjorde al aktivitet, blev arbejdet indstillet for vinteren. Det skete den 19. januar 1967.

Ved arbejdets genoptagelse i foråret 1967 var to mand i arbejdsholdet blevet erstattet af to nye, og arbejdsholdet bestod nu af Hilmer Olesen, som var selvskreven formand, Hans Bæhrentz, Harald Christensen, Hans Møller Jensen og Kaj Øgaard Pedersen. Alle var bekvemt bosiddende i Hals.

P.g.a. meget omfattende skader på konstruktioner var en yderligere

udbygning hverken mulig eller ønskværdig, og konstruktionen konstateredes ikke at være solid nok. Derimod var en grundig reparation med sværere materiel ønskelig, da den tilstræbte tilsanding på værterets nordside kunne konstateres.

Ved iværksættelse af reparationer ca. 1. juni 1967 var samtlige søkke over daglig vande p.g.a. bølgeslaget skredet ud spredt langs foden af ledeværket og udgjorde et misserabelt og nedslående syn.

Konstruktionen af overbygningen blev nu ændret til at bestå af to langsgående og lodret nedrammede pæle med vandret monterede telefonpæle imellem. Ovenpå den nu 2,6 m. brede kasse udlagdes og påspigredes jernbanesveller for hver meter som underlag for tipvognssporet og kassekonstruktionen blev fyldt med sandsække.

Der blev indkøbt og anvendt i alt ca. 300 telefonpæle samt ca. 500 lodpæle og 260 sveller, samt spidsklammer, bolte, spigre og svær hegnstråd.

Den eksisterende piskebuk var hertil for let og blev erstattet med en lidt større rambuk med motorspil, og der blev arbejdet på oplodsninnger over det eksisterende ødelagte ledeværk.

Som opmuntring blev der indgået aftale om en bonusordning på 100 kr. pr. 15 m.

Reparationsarbejdet startede i st. 0 (Fixpunkt 18) og fortsatte til st. 155, hvorefter det blev udført i dobbelt bredde ud til st. 185 med de sidste 10 m. drejet op til molehoved mod nord-øst. Molehovedet blev desuden beskyttet med svære betonfliser.

Da nu der var spærret for den sydgående tværstrøm på ledeværket under begyndenden højvande var ledeværket nu derefter truet af bagskæring gennem Nordmandshages sydspids mellem st. 0 og remisen og opholdsskuret. Nordøstlige storme og højvande med stærk strøm var en voldsom udfordring for byggesjakket, der dog alligevel formåede at fortsætte den kraftige kassekonstruktion fyldt med sandsække bagud fra st. 0 til st. -75, hvorefter den totale ledeværkslængde efter arbejdets standsning den 16. februar 1968 nåede at blive 260 m.

I alt var der til ledeværkets udbygning, reparationer og nykonstruktion medgået 60.000 sandsække, eller 3.000 tons, svarende til gennemsnitlig 230 stk. pr. løbende meter. Fyldning, læsning, transport og udlægning af dette betragtelige antal var foregået med håndkraft; en temmelig fantastisk præstation.

Omkring remise, lager og opholdsskuret blev der som sikring ligeledes etableret en beskyttelsesvæg af pæle og faskiner.

Da observationer i 1968 efterfølgende viste, at ledeværkets konstruktion ikke var en permanent løsning og da det også viste sig, at

der ved højvande foregik omfattende sand- og vandtransporter på det lave vandareal mellem Nordmandshage og fastlandet, blev ledeværket opgivet. En sikker permanent løsning med spærredæmning af spuns og kampesten fra fastlandet og kilometer ud fra Nordmandshage var ikke realistisk i omkostninger. Moderne og mere effektive slæbesandsugere kunne fjerne det nord fra kommende sand fra sejllørenden billigere, end bygning og forrentning af en spærredæmning.

Arbejdspladsen på Nordmandshage blev derfor nedlagt og skuret og alt materiel blev bragt i land. Tipvognsmaterialet blev, når bortses fra Nagbøl-lokomotivet, solgt som skrot, mens alt øvrigt materiel indgår i Aalborg Havns materielpark til andre formål. Nagbøl-lokomotivet blev stillet på lager, men nogle år efter desværre alligevel skrottet.

Byggesjakket blev opløst, mens Hilmer Olesen og Harald Christensen fortsatte med mange andre opgaver ved havnen i de kommende år.

Tilbage står kun at berette, at det så i 1970 viste sig nødvendigt at lukke for tidevandsstrømmen mellem Nordmandshage og kysten. Dette skete ved, at Fyns Sækkeleje Kompagni fra den 8. til den 20. juni 1970 udlagde et 1.317 m. langt vævet Longard-rør med en diameter på 0,7 m. og fyldt op med sand af et specielt pumpeaggregat.

Inspektioner i tiden derefter viste en gunstig virkning, idet den indgående højvandsstrøm til fjorden kunne passere over slangen, mens medbragt sand blev aflejret og arealet nord for slangen således langsomt blev hævet.

Af fabrikant Erik Nielsen fra Frederikshavn blev da også som prøve udsat kunstig tang, fibervæv i strimler, men dette viste sig ikke at kunne fange og fastholde sand som forventet.

Under virkning af den nu tiltagende nedbrydning af ledeværket blev der tidligt i 1974 udlagt et dobbelt sandrør med en diameter på 1,0 m og en længde på 107 m., som overlappende mellem Longard-røret og den inderste del af ledeværket.

Ledeværket var på dette tidspunkt trods den ellers kraftige konstruktion nedbrudt og ødelagt af storm, is og bølgeslag. Det meste af kassekonstruktionen var forsvundet, så pæle, sveller og en stor del af de anvendte 60.000 plastiksække lå spredt over hele kystområdet.

Havet sletter alle spor

Den 7. november 1975 blev der taget fotos i området og på disse ses, at der nu ikke var meget tilbage af de mange anstrengelser. Luftfotos omkring 1990 viser kun meget svage spor af en tidligere ret kraftig detalje i landskabet; mest kun som en grænseskygge langs den tidligere sandslange mellem Nordmandshage og kysten.

Hundreder af tusinder af kroner og enorme fysiske arbejdskræfter blev ofret, men havet har endnu engang slettet alle spor.

* Ingeniør Jørgen Bülow, Aalborg Havn, arbejdede som leder af et byggeprojekt, der skulle hindre sejltrenden ind i Limfjorden i at sande til. I herværende artikel fortæller han om det nu næsten glemte arbejde, der foregik i og ud for Vendsyssels sydøstligste punkt over en årrække.

Bøger og publikationer fra Hals Museum

Af museets bøger og publikationer kan bl.a. erhverves nedenstående. Medlemmer af Museumsforeningen får 10 % rabat. Bestilling: Hals Museum, tlf. 99 31 74 50, e-mail: hgn-kultur@aalborg.dk.

Årsskrift 2001-2009. Pr. årg. 10 kr.

Ting og Tider – Nyt fra Hals Museum, nr. 1-26, 1998-2007. Pr. nr. 5 kr.

Hals Kalenderen, 2000, 2010. 20 kr.

Carl Rise Hansen: Sognepræst og menighed, 1995. 30 kr.

Hanne Fredlev Nielsen: Hugdrupgård i Hou, 1996. 15 kr.

Klem Thomsen: Museumsforeningen for Hals Kommune, 1996. 30 kr.

Helge Ovesen: Lærer i Hou under Anden Verdenskrig, 1997. 10 kr.

Gerda Bergmann, Oda Dahl, Birthe Hjelm, Yrsa Jensen: Huse i Hals bd. I-VIII, 1999-2001. Pr. bd. 45 kr.

Birthe Hjelm, Yrsa Jensen: Huse i Hals bd. IX-X, 2002-2003. Pr. bd. 45 kr.

Jørn Bladsgaard Larsen: Limfjorden og dens betydning for landsbyen Gaaser, 1999. 10 kr.

Einar Nielsen: Præstesøn i Hals, 1999. 20 kr.

A. Sund Nielsen: Tilflytter til Hou i 1947, 1999. 10 kr.

Klem Thomsen: Publikationer fra Hals Museum, 2000. 30 kr.

Per Henriksen: Feriedreng i Hals i 1920'erne, 2001. 20 kr.

Yrsa Jensen: S/S Kjøbenhavns forlis ved Hals 1948, 2002. 30 kr.

Martin Larsen: Førrædere, 2003. 10 kr.

Inger Kirstine Bladt: Fra melsæk til matrostøj, 2007. 10 kr.

Svend Gram Jensen: Hals Kirke, 2004. 20 kr.

Klem Thomsen: Lys over land, 2006. 198 kr.

Henrik Gjøde Nielsen (red.): Sophie Hedvigs Juleopskrifter, 2005. 15 kr.

Henrik Gjøde Nielsen (red.): Fra Reformation til Enevælde, 2007. 298 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Blot Brudstykker, 1994. 98 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Hals Kommune, 1995. 60 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Besat og befriet, 1995. 60 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Spring og sport, 1996. 85 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Hugo Matthiessens Hals, 1998. 70 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Ånden fra '49, 1999. 80 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Hou Kirke, 2000. 98 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Hals Skanse, 2001. 60 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Fra tørv til natur, 2003. 80 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Vester Hassing Skole, 2003. 80 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Syg og sund i Hals Kommune, 2003. 85 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Gåser Kirke, 2003. 75 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Skryds-Peter, 2003. 10 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Øster Hassing Kirke, 2005. 98 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: En bygning besejres, 2005. 90 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Tre byer – tre befrielser, 2006. 60 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Monumentalt minimalt, 2007. 15 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: At fremme sportens interesse, 2007. 50 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Hvor regnbuen ender, 2007. 80 kr.

Henrik Gjøde Nielsen: Pastorens pistoler, 2008. 10 kr.

Fra ET PORTRÆT AF HALS SOGN 1608-1618

"Hals sogn er et slet land og der er ingen store bjerge her. En skov er der, kaldet Hals skov, den er delt i tre parter: 1) Strandmarken, 2) Middelskov og 3) Nørreskov. Der er også en lille fiskerby Hou, hvortil der også ligger en skov, kaldet Hou skov. Fra disse skove løber der store bække ned i stranden. Andet findes her ikke, der mig synes fornødent at berette."

Jakob Ørnbjerg

Fra FISKERIETS UDVIKLING VED HALS

Til at begynde med var det med store Betænkeligheder, Fiskerne gik med til at lade installere Motor i ældre Joller – man var bange for, de skulle rystes i stykker, og det kunde ikke falde nogen ind at installere over 2 á 3 H.K. Motorer. Det viste sig imidlertid, at Jollerne, selv om de var gamle og daarlige, udmærket kunde holde, og nu er denne Ængstelse bortfalden.

Jens Peter Hansen

Fra HALS AVIS 1922-1940

"Hermed sender vi det første Nummer af HALS AVIS ud til Sognets beboere. Det er vort Haab, at man rundt i Hjemmene vil tage vel imod Bladet og flittigt benytte det i ethvert paakommende Tilfælde. Vi paa vor Side vil søge at tale denne Egn's Sag naar og hvor der gøres behov, og fra Uge til Uge bringe Bud om alt, hvad der sker af nævneværdig Betydning indenfor Kommunens Grænser."

Henrik Gjøde Nielsen

Fra LEDEVÆRK NORDMANDSHAGE

Den 7. november 1975 blev der taget fotos i området og på disse ses, at der nu ikke var meget tilbage af de mange anstrengelser. Luftfotos omkring 1990 viser kun meget svage spor af en tidligere ret kraftig detalje i landskabet; mest kun som en grænseskygge langs den tidligere sandslange mellem Nordmandshage og kysten.

Hundreder af tusinder af kroner og enorme fysiske arbejds kræfter blev ofret, men havet har endnu engang slettet alle spor.

Jørgen Bülow